

УДК: 903.2:003.344(049.3)

УДК: 811.124'1(049.3)

Daniel Nečas Hraste,
Starolatinski natpisi,
Sveučilište u Zadru, Zadar, 2019.
Стр. 171. ISBN 978-953-331-229-3

Елена Џукеска

Институт за класични студии
Филозофски факултет
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје

elena@zfz.ukim.edu.mk, elena.dzukeska@gmail.com

...DVONORO OPTVMO FVISE VIRO...

...*bonorum optimum fuisse virum...*

(CIL I².9 = CIL VI.1287)

Една од добрите работи што ќе ја обележат оваа 2019 година што полека изминува е секако излегувањето од печат на книгата *Старолатински натписи* како издание на Универзитетот во Задар, каде што нејзиниот автор, Даниел Нечас Храсте, го има поминато целиот свој работен век.

Иако книгата е класифицирана како учебник за студенти, таа е пред сè стручно-научна монографија изработена по највисоките стандарди за областа кон која припаѓа, а на крајот од сè креативен труд, што авторот безрезервно и од срце им го остава во наследство на сегашните и идните генерации.

Како што јасно кажува насловот, во неа предмет на обработка се најстарите писмени записи на латински јазик. Првиот дел содржи избор од 100 натписи од периодот на римската република, односно од средината на 7 в. пр. н. е. до крајот на 1 в. пр. н. е., придружени со

коментари. Вториот дел е посветен на развојот на латинскиот јазик во периодот на републиката. На крајот има *index verborum*, список на литература и мапа на која се обележани локалитетите од каде што доаѓаат презентираниите натписи.

Натписите презентирани во првиот дел се групирани во девет поглавја, според нивната старост и според нивната функција и содржина:

I. Натписи постари од 3 век (бр. 1–11), II. Сакрални прописи и посвети од 3 век и почетокот на 2 век (бр. 12–45), III. Натписи на помали предмети од 3 век и почетокот на 2 век (бр. 46–61), IV. *Elogia Scipionum* (бр. 62–67), V. Државни документи и натписи на јавни згради од 2 век (бр. 68–74), VI. Посвети од средината на 2 век до крајот на републиката (бр. 75–83), VII. *Tabellae defixionum* (бр. 84–85), VIII. Надгробни натписи од средината на 2 век до крајот на републиката (бр. 86–99), IX. *Carmen Arvale* (бр. 100).

Изборот на натписите и според бројот и според начинот на којшто се групирани во целост одговара на функцијата и намената на оваа книга. Заинтересираните со сигурност можат да стекнат увид во најстарата латинска писменост и да ја осознаат улогата на епиграфските споменици во римскиот свет. Се разбира, и латинската писменост и епиграфската култура на Римјаните ги надминуваат рамките на понудениот избор од натписи. Затоа, авторот на почетокот обработил и еден натпис од Праенесте, од првата половина на 7 в. пр. н. е., на латински јазик, но напишан со грчки букви, и го означил со бројот 0. A, на крајот обработил и еден натпис од Сисак (CIL III 3980), од царскиот период, и го означил со знакот за бесконечност, ∞. На читателот така му се посочува дека корените на латинската писменост се во постарата грчка писменост, а латинската писменост, пак, се вкоренува на сите територии каде што се распространило Римското Царство, со што се создаваат можности за процут и развој и на локалните култури, покрај римската. Нивното понатамошно истражување навистина нуди бескрајни можности.

Секој натпис е презентирани така како што може да се прочита на оригиналниот артефакт. А натписите од второто до шестото поглавје се презентирани и со транскрипција на класичен латински. Коментарите содржат информации за времето и местото на созда-

вање на натписот, неговата денешна локација, информации за физичката состојба на самиот споменик, за евентуални оштетувања, празнини во текстот и проблеми поврзани со читањето. Централно место заземаат функционалните коментари за јазикот, односно за формите што не можат да се разберат без познавање на историјата на латинскиот јазик. Овие коментари содржат референци што упатуваат на вториот дел од книгата, односно на соодветниот пасус, означен со реден број. Секој од натписите е придружен и со релевантни библиографски референци, од кои читателот може да добие информации за списанијата, монографиите и корпусите во кои е објавуван и коментиран натписот. Таму каде што е тоа потребно, коментарите содржат и информации за соодветните антички извори, извори во кои директно се споменува некој натпис или пак во кои индиректно се потврдува вистинитоста на неговата содржина.

Изборот на коментарите и референците, слично како и изборот на натписите, во целост одговара на функцијата и намената на книгата. Заинтересираните со сигурност може да стекнат увид во развојот на латинскиот јазик во периодот од почетокот на 7 в. пр. н. е. до 1 в. пр. н. е. и да го осознаат дијахронискиот аспект на неговите фонетски и морфолошки законитости. Но, и многу повеќе од тоа. Зашто натписите се комплексни извори на информации, па од нив се учи не само за јазикот во определен период туку и за конкретни историски настани и за различните аспекти на општествениот и секојдневниот живот на луѓето.

Апликативниот пристап во првиот дел се надополнува со теоретскиот пристап во вториот дел од книгата. Во вториот дел во 95 пасуси е објаснет развојот на латинската абецеда, како и на ортографијата, гласовите, именскиот и глаголскиот систем. Сите објаснувања се илустрирани со референци на натписите прикажани во првиот дел, односно на соодветните форми забележани во нив. Како што нагласува авторот во краткиот предговор, читателот може да почне да го чита учебникот од првиот дел или од вториот дел. Но, всушност може да го консултира и независно од целината, за секоја поединечна јазична особеност што го интересира или за секој конкретен натпис, бидејќи системот на внатрешно реферирање тоа го овозможува.

Индексот на зборови, пак, овозможува и фокусирање на поединечни специфични форми, со што оваа книга станува податна за користење и за секакви други научни и информативни цели, освен за потребите на совладување на ранолатинскиот.

Како што рековме на почетокот, станува збор не само за учебник туку и за научно-стручна монографија, со чиешто објавување се збогатува изборот на достапна литература за историјата и развојот на латинскиот јазик и латинската епиграфика не само за студентите туку и за класичните филолози општо земено, а и за сите други што се занимаваат со античкиот период. Иако изданието е подготвено на хрватски, тоа секако може да се користи и во поширокиот јужнословенски регион.

Рационален и суптилен, заокружен во една целина и јасно структуриран, а сепак слободен и без ограничувања за интерпретација и понатамошно истражување, доволен, но и поттикнувачки и инспиративен, овој труд јасно зборува за ликот и карактерот на неговиот автор, со когошто сме имале прилика да се запознаеме при неговите посети во Скопје, а којшто за жал прерано си замина. Затоа веруваме дека животот на книгата *Старолатински натписи* во библиотеките и училниците ќе биде долг и плодоносен.